

SPILLUM DAMPSAG OG HØVLERI

DOKUMENTASJONSVEDLEGG

Dokumentasjon til fredning etter kulturminneloven §§ 15 og 19 jf. § 22 KulturminneID: 241447- (1-20)

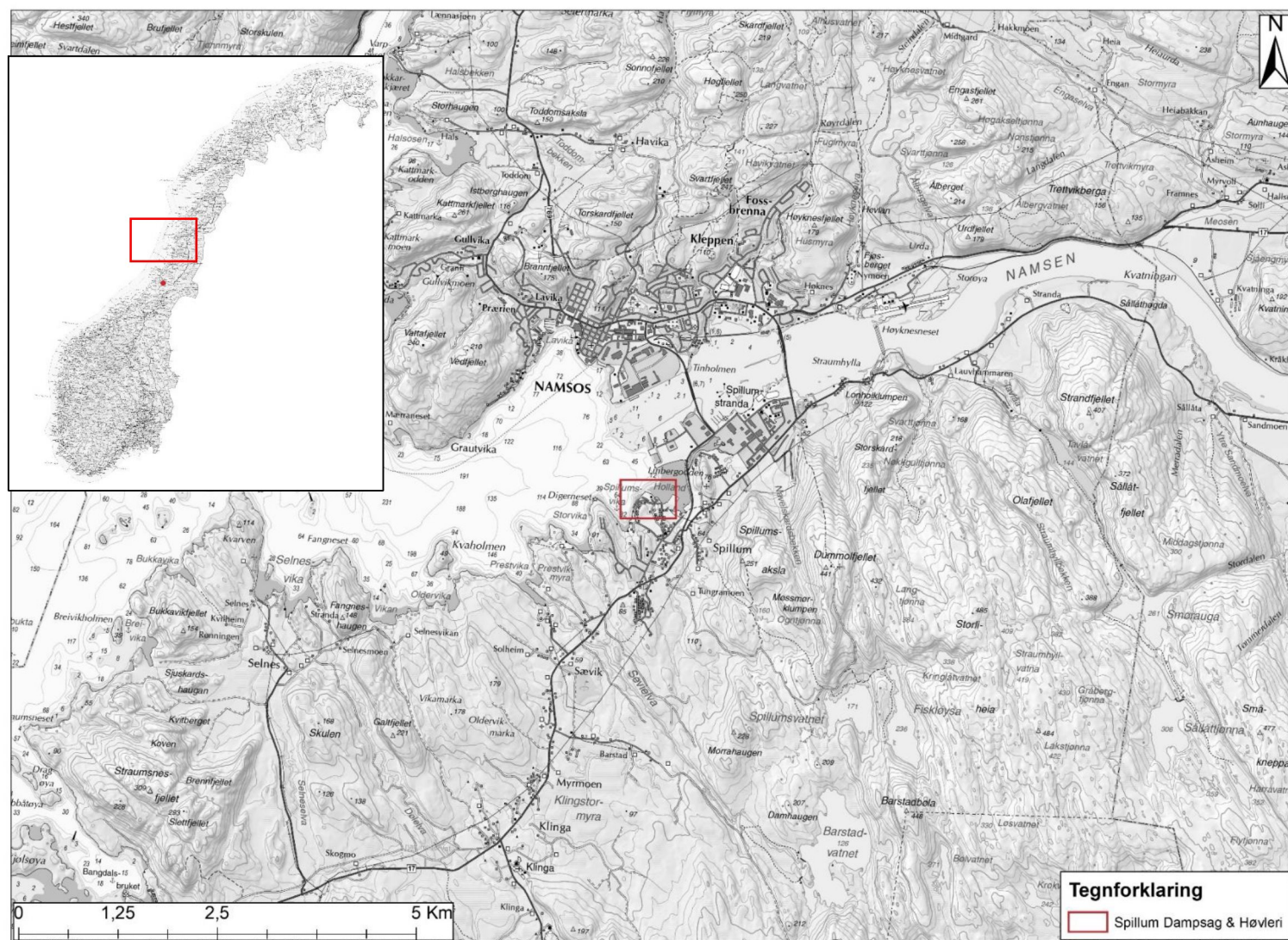
Riksantikvaren, 2020

INNHOLDSFORTEGNELSE

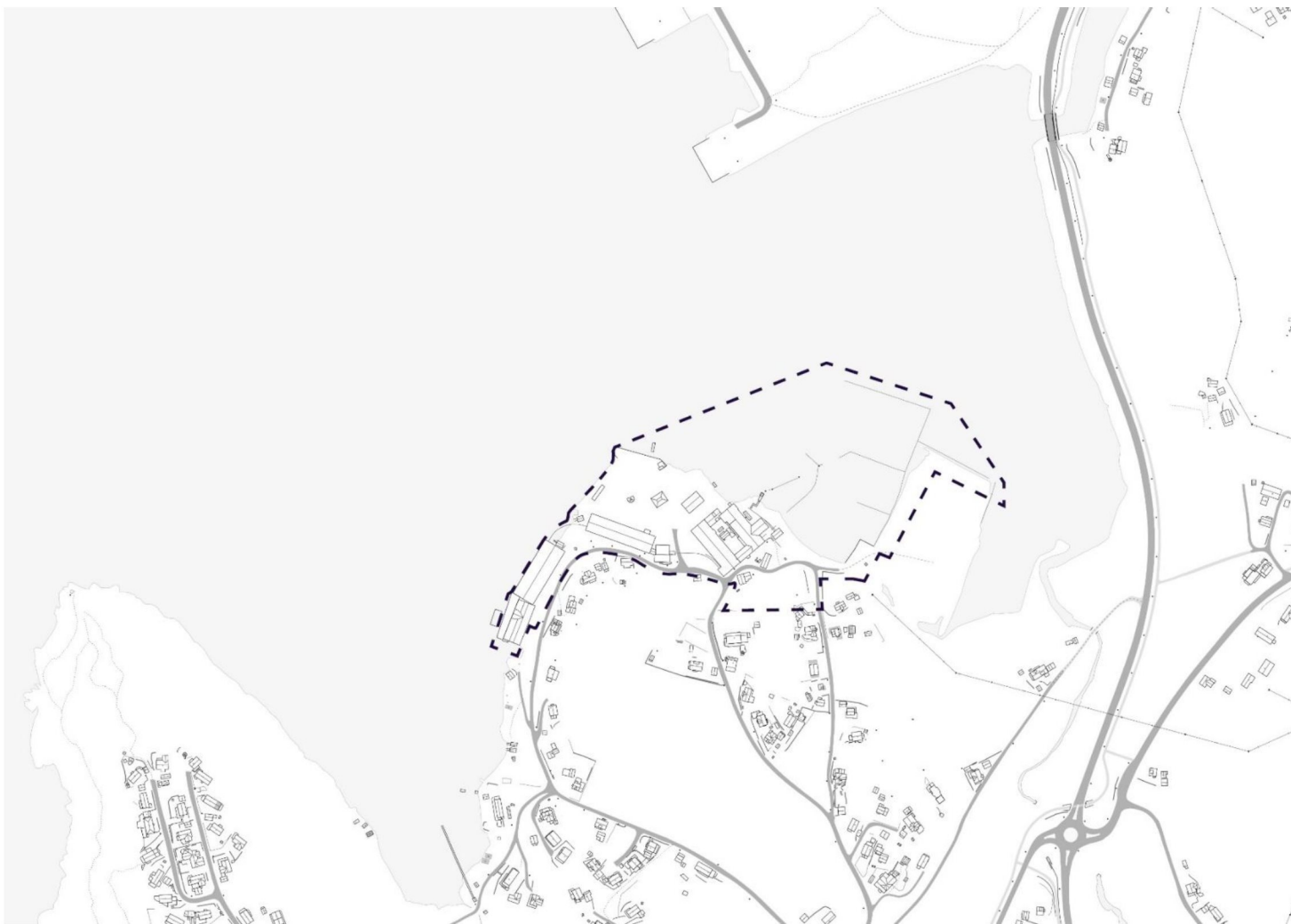
Beliggenhet.....	3
Spillum Dampsag & Høvleri.....	5
Beskrivelse av området i dag.....	5
Historikk	5
Produksjon og marked	6
Kulturhistorisk kontekst	7
omfang av fredningen	8
Beskrivelse av fredet eksteriør og interiør	9
Produksjonslinjen	9
Enkeltminnene	10
Trallebanen, kulturminneID 241447-18	10
Saghus, KulturminneID 241447-2.....	12
Tørka, KulturminneID 241447-1	21
Tømmerbommen, KulturminneID 241447-16.....	24
Kjerraten, kulturminneID 241447-17	26
Fyrhus med pipe, kulturminneID 241447-6	27
Maskinhus, kulturminneID 241447-5	28
Filbu, kulturminneID 241447-3	30
Smie og mekanisk verksted, kulturminneID 241447-7.....	32
SNEDKERIET, KULTURMINNEID 241447-15	34

Kirka, kulturminneID 241447-4.....	36
Paraplyen, kulturminneID 241447-9	38
Pakklager/materiallager, kulturminneID 241447-11.....	41
Utskipningslager, kulturminneID 241447-12.....	44
Utskipningskai, kulutminneID 241447-19.....	48
Kontorbygget, kulturminneID 241447-14.....	49

BELIGGE NHET

Figur 1 Beliggenhet

Figur 2 Situasjonsskart 1:5000

SPILLUM DAMPSAG & HØVLERI

BESKRIVELSE AV OMRÅDET I DAG

Spillum Dampsag & Høvleri representerer norsk trelast- og sagbruksindustri i siste del av 1800-tallet og utover på 1900-tallet. Norsk Sagbrukmuseum ble grunnlagt som formidler av det tekniske- og industrielle kulturminnet i 1989 med utgangspunkt i det da nedlagte Spillumbruket (tidligere Spillum Dampsag & Høvleri), etter initiativ fra Norsk Teknisk Museum og Miljøverndepartementet.

Anlegget ligger ved tettstedet Spillum, lokalisert ved utløpet til elva Namsen som renner gjennom Namdalen i Namsos kommune, i Nord-Trøndelag. Namdalen har fra gammelt av vært rik på skogressurser og utgjorde grunnlaget for trelastvirksomheten i området. Spillum Dampsag & Høvleri ble grunnlagt i 1884 og var i drift frem til 1986. Dagens anlegg er et fabrikkmiljø sammensatt av en større fabrikkbygning med flere produksjonstrinn, en trallebane og omkringliggende bygninger med støtte- og sosiale funksjoner. Elementer som inngår i varsel om fredning strekker seg tidsmessig fra oppstart av anlegget i 1884 til nedleggelsen i 1986.

Når det ble vedtatt at museet skulle opprettes, ble en del av bygningene revet. Dette skal ha vært den første saken på agendaen til eierstiftelsen Spillum Dampsag & Høvleri, i januar 1989. Blant bygningene som ble revet var «brikettfabrikken», flere lagerbygg ble også revet.. En del av bygningene var i dårlig stand, og ved å rive kunne man konsentrere seg om å restaurere resten av det store anlegget.

Anlegget har i dag en grunnflate på over 8200 kvadratmeter. Siden flere av bygningene er over to etasjer, betyr dette at det samlede bruttoarealet er på omtrent 10 500 kvadratmeter. Det er viktig å huske at anlegget ikke bare består av bygninger, det finnes også andre installasjoner og anlegg på stedet, som en tømmerbom på 900 meter ute i sjøen, skinneganger på 870 meter, industripipa og utskipningskaia. Selve tomten anlegget ligger på, er på 7,3 mål.

HISTORIKK

Spillum Dampsag og Høvleri ble etablert i 1884 av Peter Torkilsen i allianse med lokale skogeiere. I denne perioden var det namdalske skogbruket midt inne i en storstilt teknologisk og økonomisk ekspansjonsfase. Sagbruket var mellomstort, og som de fleste sagbrukene i Namdalen hadde det Nord-Norge som sitt hovedmarked, men det ble også sendt varer andre steder i landet.

Sagbruket på Spillum skal ha vært det første nord for Trondheim med egen høvel, noe som skal ha gitt dem en fordel. Maskinene på sagbruket ble drevet med dampkraft, men den første dampmaskina som ble installert, hadde kun 10 hestekrefter. På grunn av dette var det ikke mulig for bruket å kjøre høvel og sag samtidig, noe som resulterte i nattskift. Bedriften ble raskt lønnsom og oppgraderte til ny dampmaskin i 1892. Dette førte til at man kunne drive høvel og sag samtidig, og bedriften sluttet med nattarbeid.

Det ble reist som et middels stort bruk med sirkelsag og høvel, drevet av en 10 hk dampmaskin med remdrift. I 1885 var det ett av landets 102 dampsager og 93 høvlerier. Trefoedling har i århundrer vært en av Norges viktigste næringsgrener og Spillum gikk godt fra første stund.

Foruten trelast hadde Spillum en relativt stor produksjon av ferdighus frem til 1920-tallet. Bruksbestyreren tegnet og beregnet ferdighusene selv, og produksjonen spant fra rorbuer til villaer og skolestuer. Det ble også blant annet produsert store mengder fiskekasser for eksport.

I 1894 brant det på sagbruket. Et uhell i forbindelse med påfylling av ei parafinlampe var årsaken til at saghuset med maskiner og deler av kaianlegget med opptil 300 favner bjørkeved gikk tapt. Fralandsvind sørget for at ikke mer gikk tapt. Sagbruket ble raskt gjenreist grunnet full verdiforsikring, og var i drift med utvidet kapasitet allerede 5 måneder senere.

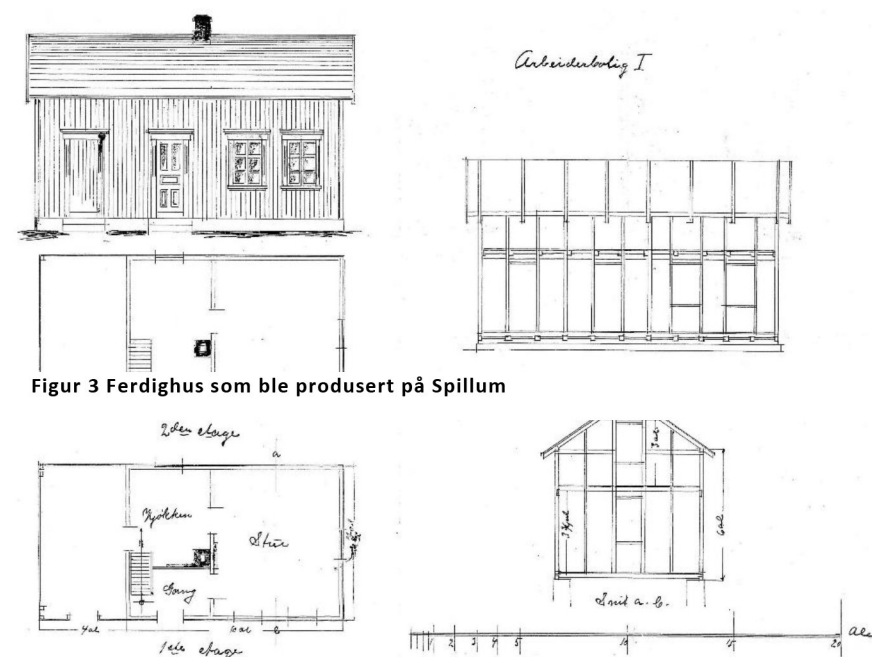
Utover på 1920-tallet slet Spillum mer og mer, og driften måtte innstilles i 1933. Men nye eiere kom snart på plass og driften ble gjenopptatt og holdt i gang fram til 1986.

PRODUKSJON OG MARKED

Under Torkilsen ble det produsert vanlige ting som listverk, panel og skurlast. Det ble også produsert kasser, vindusinnramminger, trapper, dører og møbler. Sagbruket var tidlig ute med industriell produksjon av ferdighus, og skal ha vært den fjerde produsenten i Norge etter M.Thams & Co. i Orkanger, Jacob Digre i Trondheim og Strømmen Trævarefabrik. Torkilsen sto selv for utarbeidelsen av tre typetegninger, arbeiderbolig I, II og III, men det ble også produsert hus på bestilling. Det første ferdighuset skal ha blitt levert sommeren 1885, det ble senere sendt materialer til et ferdighus helt til Svalbard.

Sett bort i fra sagbruksanlegget med ulike lagerbygg, så har museet et frittliggende bygg som kalles Snedkeriet, og som brukes til utleie og møtevirksomhet. Museets kontorer befinner seg i det gamle kontorbygget, hvor sagbrukets disponenter har hatt tilhold.

Sagbruket på Spillum hadde en lang forhistorie før det ble vedtatt å opprette et museum for å bevare anlegget. Som ved de fleste andre sagbruk

Figur 3 Ferdighus som ble produsert på Spillum

i Midt-Norge, var Nord-Norge hovedmarkedet, og sagbruket utmerket seg blant annet med spesialisering på pre-produserte skolestuer som ble solgt nordover. I motsetning til en rekke andre sagbruk ble ikke sagbruket på Spillum modernisert i like stor grad. Dette betyr at sagbruksarbeidere jobbet under samme forhold i 1986, som de gjorde på slutten av 1800-tallet. Mangelen på modernisering bidro sannsynligvis til salget av sagbruket til Norske skog i 1986.

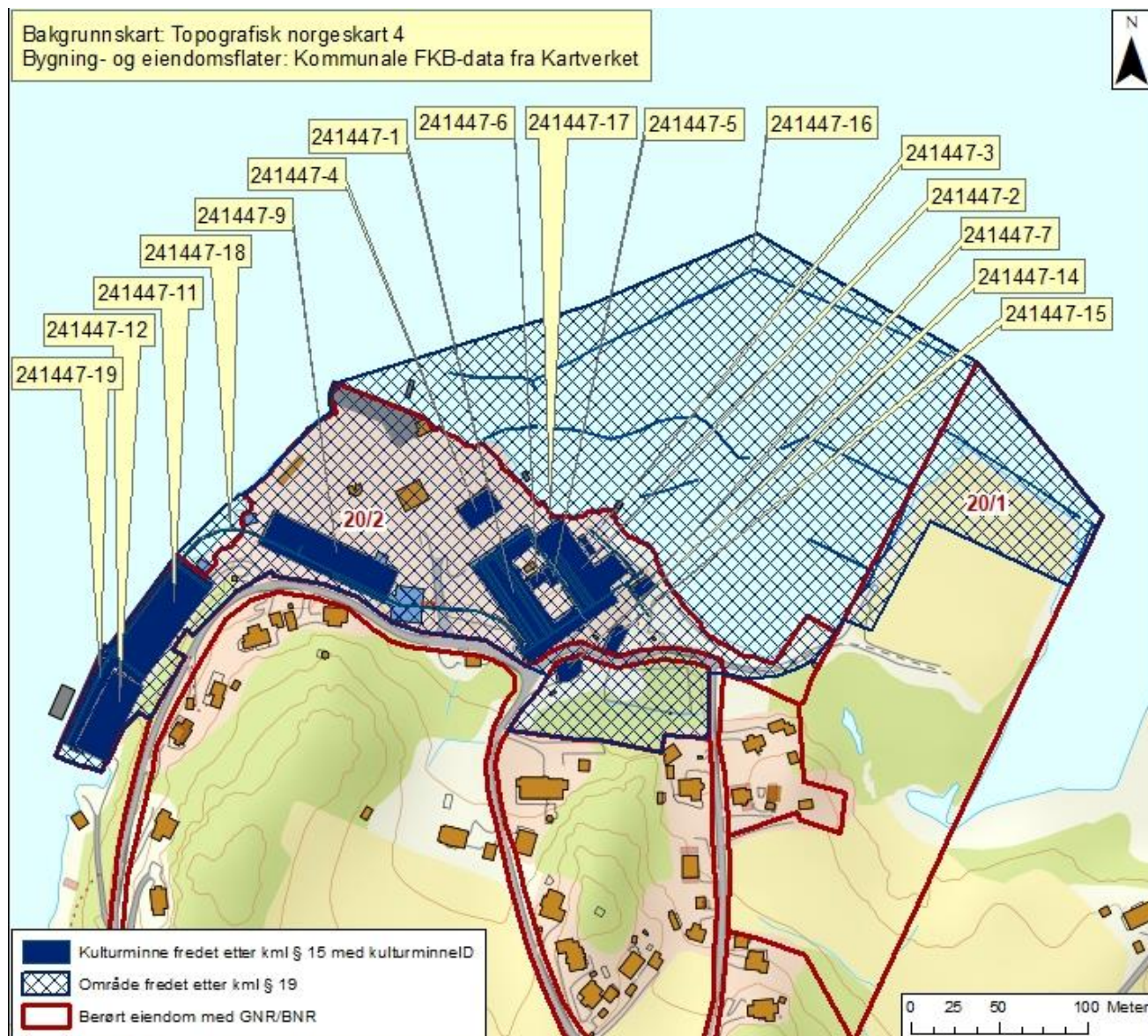
Norsk Sagbruksmuseum ble opprettet kort tid etter nedleggelsen av sagbruket, og forvalter i dag kulturminnet Spillum Dampsag & Høvleri.

KULTURHISTORISK KONTEKST

Anlegget er det eneste bevarte i sitt slag fra tida da sagbruksindustrien vokste fram i Namsos i siste del av 1800-tallet. Den industrielle revolusjonen førte til økt behov for trelast innenlands som ikke kunne dekkes opp gjennom produksjonen på vanndrevne oppgangssager. Dette fungerte som en katalysator for utviklingen av de store dampsagbrukene som ble en grunnleggende faktor i den tidlige industrialiseringen av landet, og la grunnlaget for at de store byene kunne vokse frem. I dette tilfellet vokste Namsos frem på grunnlag av trelastindustrien.

Bruken av damp som energikilde innebar at sagbrukene kunne bli anlagt ved gode utskipningshavner, eller andre steder hvor det var kort avstand til større markeder. I tillegg ble det også mulig til å utvide produksjonstiden til året rundt drift siden man ikke lenger var avhengig av stor vannføring.

OMFANG AV FREDNINGEN

BESKRIVELSE AV FREDET EKSTERIØR OG INTERIØR

Spillum Dampsag og Høvleri er sammensatt av en større fabrikkbygning, to store pakklager, to utskipingskaier, omkringliggende bygninger og konstruksjoner. Gjennom hele anlegget går det et trallebanesystem. Til sammen er det 19 bygninger som er fredet og x antall objekter (fast interiør).

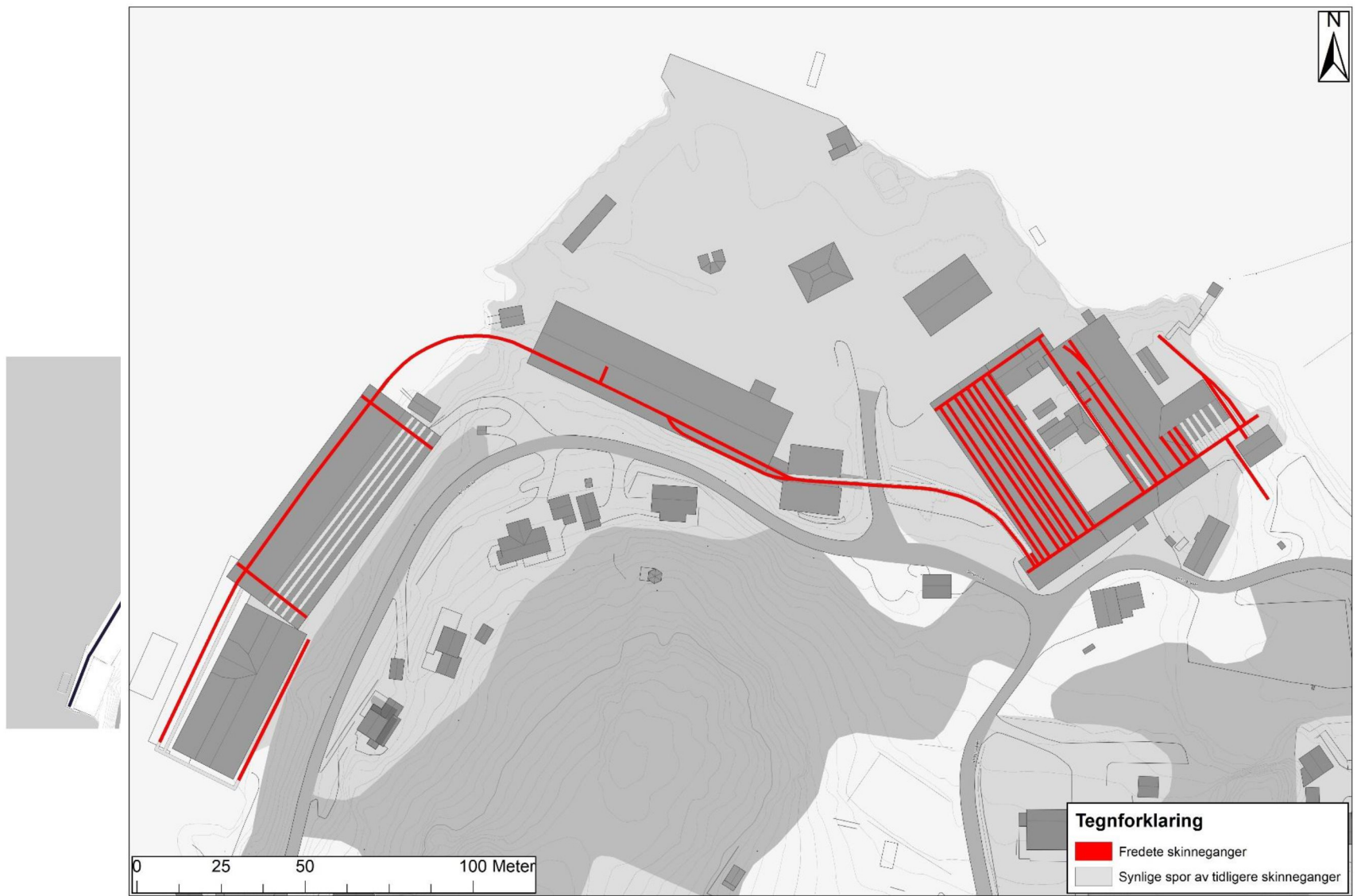
Tekniske og industrielle kulturminner skiller seg fra andre bygningsfredninger ved at fast inventar kan være svært omfattende, utypisk og nært knyttet til formålet med fredningen. Derfor listes deler av det faste inventaret opp i dette dokumentasjonsvedlegget. Listen er ikke uttømmende. Ordinært fast inventar som for eksempel ovner, vasker, el-anlegg, plassbygde skap, hyller etc.

PRODUKSJONSLINJEN

Hos et industrielt anlegg er det viktig å forstå produksjonslinjen. Dette utgjør den røde tråden i hvorfor anlegget ser ut slik det gjør, dets plassering i landskapet og bygningenes plassering i forhold til hverandre. På Spillum Dampsag og Høvleri er produksjonslinjen svært fremtredende ettersom hele produksjonslinjen innen- og utendørs forbindes av et trallebanesystem. Trallebanen går mellom – og gjennom – saghuset, tørka, kinoen, paraplyen, pakklageret og hele veien til utskipingskaia. Trallebanen med sine vogner fraktet tømmeret gjennom alle stoppesteder i foredlingsprosessen, fra tømmeret ankom anlegget (enten via fløting eller biltransport) til det ble sendt gjennom tørking, høvling, pakking, hele veien til forsendelse.

Det nåværende trallebanesystemet er ca. 870 meter langt skinnesystem inne/ute. Systemet bruker flere typer vogner, hver av dem tilpasset særskilte bruksområder. Til sammen er det 45 vogner (14 trevogner, 22 stålvogner, 8 traversvogner og en vogn for høvelmaskin).

Å kunne transportere store mengder materialer, raskt og effektivt, har vært essensielt for å kunne drive et effektivt sagbruk. Trallebanene ble benyttet til å transportere skurlast til tørking ute eller inne, og til dimensjonering etter at de var ferdig tørket. Deretter ble trallebanene benyttet til å transportere de ferdige materialene til de forskjellige materiallagrene og til slutt til pakking og forsendelse på utskipingskaia.

ENKELTMI
NNENE

TRALLEBA
NEN,
KULTUR
MINNEID
241447-
18

8	By	B
7	gg	y
0	e	g
m	m	g
e	et	e
t	od	å
e	e	r
r		c
l		a.
a		1
n		8
g		8
		5

Figur 4 Oversiktskart Produksjonslinjen

Omfang:

Hele
lengden
trallebane.
Her inngår
også 14
trevogner,
22
stålvogner,
8
traversvog
ner, 1 vogn
for
høvelmaski
n, 1
roteringssk
ive

Funksjon:

Transport
av
materialer

Beskrivelse

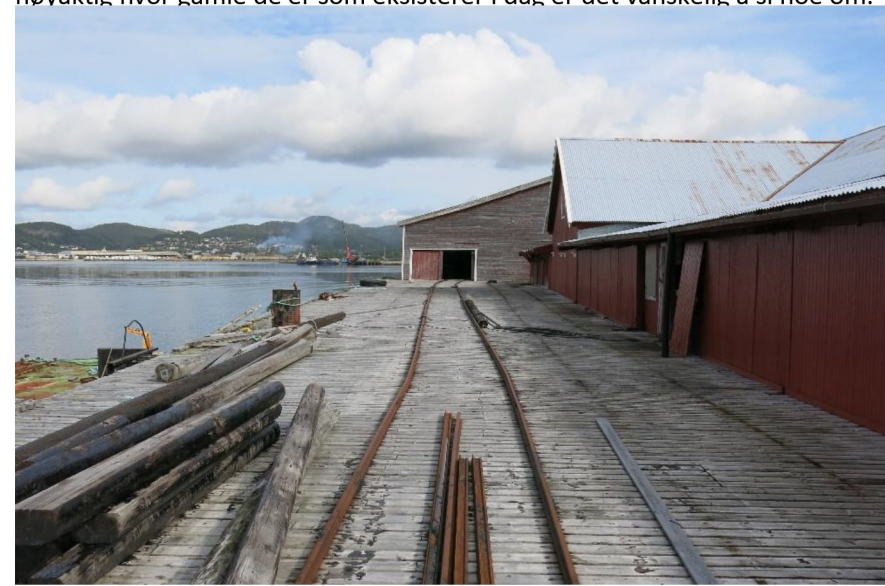
Trallebanen forbinder hele produksjonslinjen ved Spillum Dampsag & Høvleri. Trallebanen går mellom – og gjennom – saghuset, tørka, kinoen, paraplyen, pakklageret og hele veien til utskipingskaia.

Figur 5 Trallebane på kaianlegg Foto: RA

Trallebanen ble bygget opp i 1885 og er blitt konstruert på ulike måter. Hovedsakelig består den av bukker som enten står på bakken eller på betongkar. Over bukkene ligger det langsgående dragere. Dragerne danner fundament for bjelkene som igjen holder gulvet samt skinnegangene på plass.

Å kunne transportere store mengder materialer, raskt og effektivt, har vært essensielt for å kunne drive et effektivt sagbruk. Trallebanene ble benyttet til å transportere skurlast til tørking ute eller inne, og til dimensjonering etter at de var ferdig tørket. Deretter ble trallebanene benyttet til å transportere de ferdige materialene til de forskjellige materiallagrene.

Trallebanene har vært endret og vedlikeholdt opp gjennom årene og nøyaktig hvor gamle de er som eksisterer i dag er det vanskelig å si noe om.

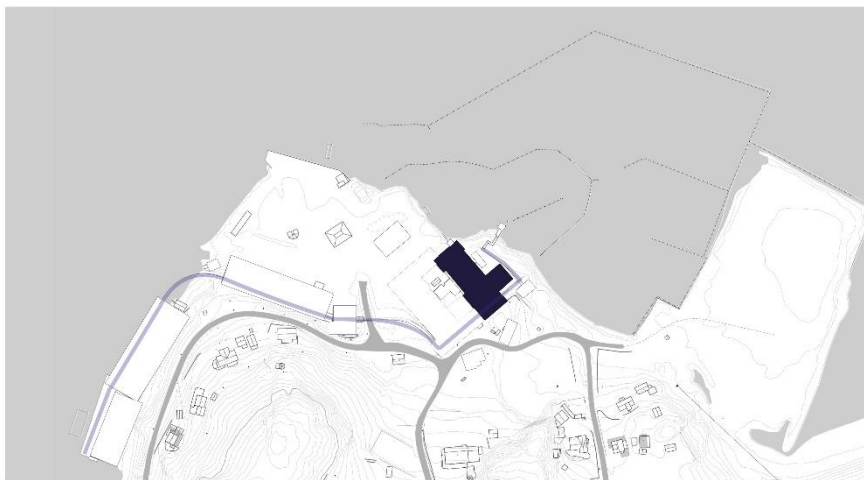
Figur 6 Trallebane, brokonstruksjon i tømmer Foto: RA

Figur 7 Trallebane, brokonstruksjon i tømmer Foto: RA

32 x 20 meter. 640 m ²	Byggemetode Bindingsverk med stående panel	Byggeår: ca. 1894-95
Omfang: Eksteriør og fast inventar		
Funksjon: Saghus med skursorteringsanlegg, transportgangdel av produksjonslinje		

Beskrivelse

Saghuset ble oppført i 1894-95 av Peter Torkilsen som en del av en komplett produksjonslinje i årene 1894-1986. Saghuset består av en hovedetasje, en kjelleretasje og en loftsetasje. Bygningsstrukturen kan beskrives som et saghus med skursorteringsanlegg som går i vinkel, med største lengde på 45

meter, og en tverrbygning på 10 meter. Utvendig er saghuset bare synlig fra øst.

Bygningen er fra 1885. den har delvis fått nytt panel og nye vinduer helt like som de som var der før, bortsett fra at de er dobbelglass fordi de siste årene bruket var i drift ble sagbygningen varmet opp. Det ble derfor også lagt en himling under takkonstruksjonen. Himlingen gjør huset mer anvendelig, men skjuler den elegante takkonstruksjonen. Store deler av taket har en gang vært grønnmalt, men denne malingen er slitt bort.

Produksjonslinjene slik de fremstår i dag er fra moderniseringen av sagbruket på 1930- og 1940-tallet, men har omtrent samme utforming som den eldre produksjonslinja.

For å holde mer på varmen er det bygget en ny himling over hele sagbygningen. Det er en forholdsvis lett konstruksjon som ligger over de store takdragerne. I alle år før dette var saghuset helt uoppvarmet.

Hovedetasjen

I hovedetasjen finner vi sorteringsanlegget, transportgangen mellom tørka og sorteringsanlegget, tørka, høvleriet og saghuset. To rammesager inngår i en komplett produksjonslinje med både kjerrat, transportbånd, bordkanter. I tillegg står det to tørrklyvere benyttet til dimensjonering av tørket skurlast, høvel og trallebanen som forbinder disse.

Takkonstruksjonen bæres av en søyle langs veggene, uten å understøttes inne i bygningen. For å oppnå nok styrke i bærekonstruksjonen er det benyttet Rotkne (av hvilket materiale, mest sannsynlig) til skråavstivning

under hver ende av hoveddragerne. Emnene til rotkne blir hugget ut av stamme og rot i ett stykke.

Figur 8 Beskrivelse av bildet

Sorteringsanlegget

Det første saghuset fra 1884 brant ned i november 1894. Det nye saghuset ble senere forlenget mot sørøst i forbindelse med at Tørkebygget ble reist rundt 1950. Mot nordøst ligger et tilbygg som inneholder et sorteringsanlegg, der halvparten av dette ble reist i første halvdel av 1950-tallet. Sorteringsanlegget har tidligere vært omtrent dobbelt så stort som det er i dag, men omtrent halvparten av dette ble revet på 1990-tallet. I dag står bare den eldste delen igjen.

Arbeidet ved sorteringsanlegget var helt manuelt. Dimensjoneringen var enkel fordi tømmeret ikke ble skåret sams, men forhåndssortert. Sorteringen var derfor i første rekke en kvalitetssortering. Etter at bruket fikk tørkeanlegg foregikk også strøleggingen her. Tidligere ble det gjort ute på bordtomtene. De forskjellige kvalitetene ble lagt på skinnegående traller som ble kjørt ut manuelt. Mesteparten av disse trallene er fortsatt tilstede.

Loftet

Loftet over sagbygningen er av nyere dato. Bortsett fra den ene enden er loftet helt tomt. Dekket er laget av helt lette konstruksjoner, bare beregnet på å holde oppe isolasjonsmaterialet. Rett innenfor døren til loftet ligger det en gammel skrupresse. Den er laget av Christiania Maskinverksted, og kan være ca. 100 år gammel.

Underetasjen

Det finnes en underetasje kun i nordvestre del av sagbruket, og der finner man fundament for høvel og kjerrat og rammesager og nedre del av rammesager. I kjellerens nordvestre ende har det tidligere vært et

stavkjæreri, som produserte staver til fiskekasser og annen emballasje. Fortsatt er dørene for å ta dette ut av bygget er intakte. Maskinene drives i dag av elektromotorer, men fra maskinhuset (bygg 5) går en aksling fra dampmaskinen i dette huset og gjennom saghuset. Tidligere har det vært montert hjul på denne akslingen med balatareimer som har drevet maskineriet.

Remtransmisjoner. Drivanordningene for rammesagene, høvelmaskinen, kantverk og transportører er plassert i etasjen under saggulvet. Det er et arrangement som er felles for alle slike bruk. Som nevnt er hovedaksling fra dampmaskinen fjernet, men bukkene som den lå over står der fortsatt. Dessuten er det en mengde remskiver og sekundærakslinger som fortsatt ligger under saggulvet, samt en del remtransmisjoner som fortsatt henger slik de gjorde da de var i drift. Drivverket til de gamle transportørene ligger også der

Fast inventar/interiør

Kjerraten

Tømmerkjerraten går tvers gjennom sagbruket. I enden er det en automatisk stoppanordning som gjør at stokkene ikke hopper seg opp. Veltingen av stokken ned på tømmervognen skjer mekanisk.

Tømmervognen er av en helt vanlig type (?). Tømmerkloa er hydraulisk operert. Vognen har sete for sagmesteren og blir trukket fremover av et kjede.

Rammesagen

Den tømmertagende rammen står helt innerst i huset. Det er en rammesag fra Bolinders mekaniske verksted i Stockholm og er laget i 1928. Antall blader som stod i sagen varierte naturligvis med dimensjonene som ble skåret.

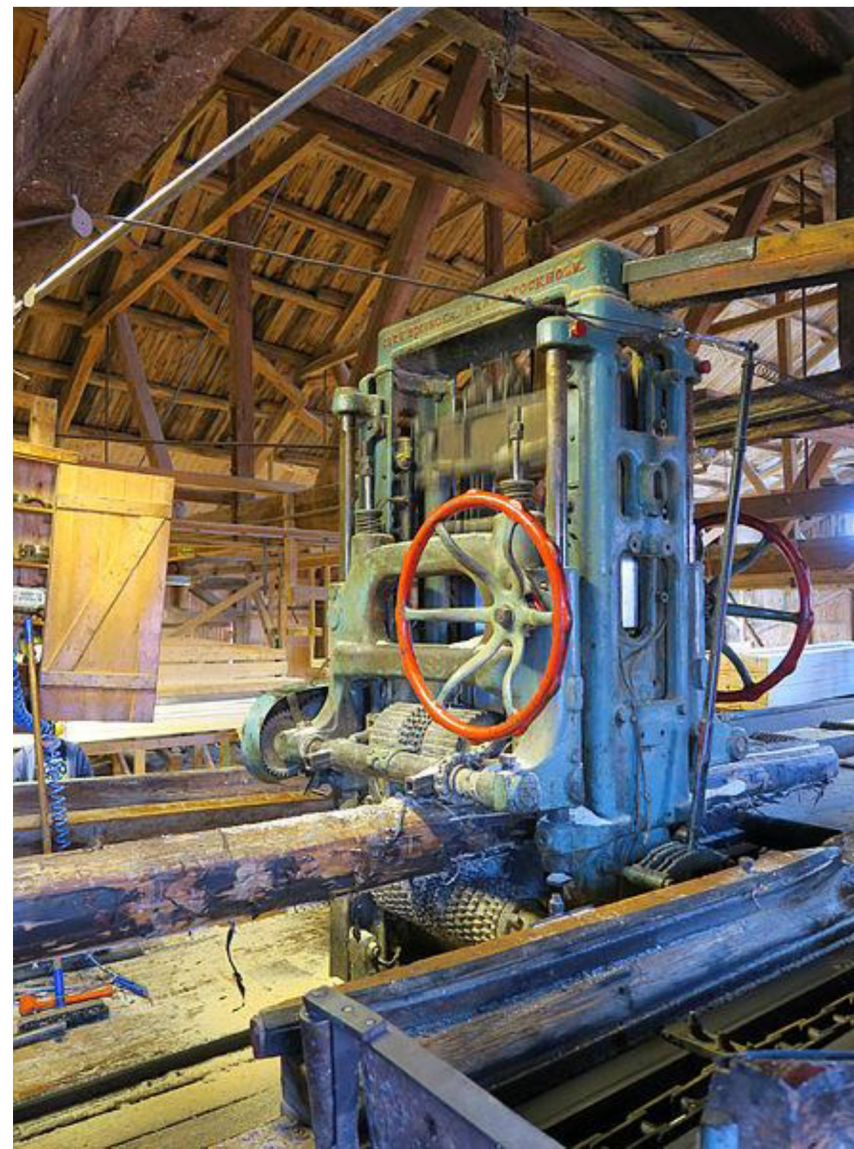

Figur 9 Underetasje

Blokken gikk videre til delerammen, mens sidebordene gikk til en dobbelt kante. Bakhon som ikke kunne skjæres videre gikk i de senere årene til en flishugger som hugget dem til masseflis. Flishuggeren var ganske ny.

De tømmertagende rammesagene. For å skifte sagblad måtte en valse tas ut. Øvre pressvalse kan svinges fra siden. Stokken ble alltid skåret med toppen først.

Delerammen er en JAJOD «record» rammesag fra 1941. Den er også komplett med igangsetter, motor og det som skal til, bortsett fra at deler av rullene i transportbanen etter saga var fjernet.

Figur 10 Delerammen

Rammesag, kantramme

Stokkvogn med vender for av stakkene i kantramma før saging.

Dobbel bordkanter, sirkelsag

Planketransportør

Høvelmaskin

Slipébord

Elektrisk starter

Høvelstål/profilreser, i ulike varianter

Tørrklyve, sirkelsag

Tørrklyve, Bolinder

Kappsag, sirkelsag

Slipemaskin for sirkelblad

Slipemaskin

Viggebenk

Slipemaskin

Rammesagblad

Oversiktskart fast inventar (utkast)

1. Kjerraten	6. Tørking
2. Rammesagene	7. Tørreklyvene
3. Produksjon av kassebord	8. Høvelen
4. Flissilo og pipe	9. Skurlast til ferdighus
5. Fyrkjel og dampmaskin	

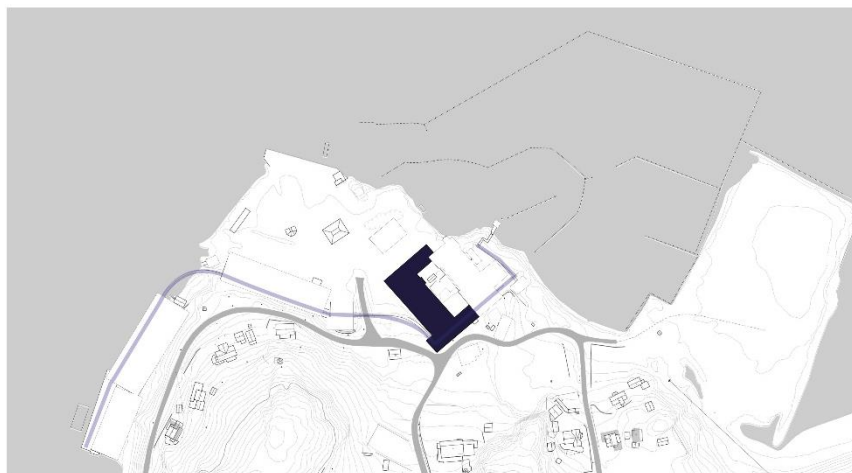

TØRKA, KULTURMINNEID 241447-1

64mx25m. 1341m ²	Tungt bindingsverk	Byggeår: ca. 1894-95

Omfang:

Funksjon: Tørking av trevirke

Beskrivelse

Trelastlageret og tørka er en del av sagbygningen. Tørka er 64 meter lang og 25 meter bred, med bare en søylerekke på midten. Tørkebygget består av et hovedbygg og to sidefløyer som binder bygget sammen med det eldre saghuset (241447-2). Bygningen består av en hovedetasje, en loftetasje og en underetasje. Det er trallebaner gjennom hele bygningen. To tørkekammere er plassert midt i bygningen. De store portene som tilhører kamrene er fjernet.

Tørkebygget ble oppført i 1949-1950 og ble opprinnelig brukt til å tørke trevirke. Skurlasten ble tørket ved hjelp av damp i tørketunnelen, før den ble satt ut i tørkebyggets nordvestre ende for avrenning. Mye av produksjonen før og nå er lagret i tørkebygget. Trallebanen er laget slik at den går igjennom tørkebygget og inn til sag/høvel for dimensjonering og justering av trevirke. Dette banesystem er i bruk i dag.

Hovedbygningen

I byggets hovedetasje, som ligger i samme nivå som saghusets hovedplan, ligger det fire tørketuneller. Da dampmaskinen gikk ut av drift (omkring 1950, moderniseringen), og man på 1930- og 1940-tallet la om til elektrisk drift av kjerrat, sager og høvel, kunne man benytte dampen fra den største kjelen til tørking av skurlast som kom fra saga. I januar 1938 ble blant annet en ny høvelmaskin montert. Ferdig saget og sortert skurlast ble lagt på vogner på traversbanen og trillet inn i tørkebygget. Her ble skurlasten tørket ved hjelp av damp i tørketunellene før den ble satt ut i tørkebyggets nordvestre ende for avrenning. Deretter kunne skuren transporteres videre tilbake i saghuset for eventuell neddimensjonering/justering på dimensjonssagene før materialene ble høvlet.

Traversbanesystem

Et sammenhengende traversbanesystem går gjennom tørkebygget og saghuset. Innen i byggets hovedetasje, som ligger i samme nivå som saghusets hovedplan, ligger fire tørketuneller. Da dampmaskina gikk ut av drift, og man på 1930- og 1940-tallet la om til elektrisk drift av kjerrat, sager og høvel, kunne man benytte dampen fra kjelen til tørking av skurlast som

kom fra saga. Ferdig sagd og sortert skurlast ble lagt på vogner på traversbanen og trillet inn i tørkebygget. Her ble skurlasten steamet i tørketunellene før den ble satt ut i tørkebyggets nordvestre ende for avrenning. Deretter kunne skuren transporteres videre tilbake i saghuset for eventuell neddimensjonering/justering på dimensjonssagene før materialene ble høvlet.

Mellom Saghuset og Tørka ble det oppført to tverrbygg slik at man kunne føre skurlasten under tak fra saga til tørking, og derfra tilbake til høvelen i saghuset ved hjelp av et nytt traversbanesystem. Det samlede sag- og tørkebygget fikk et grunnareal på like under 3 000 kvadratmeter, og er i dag ett av landets største trebygninger.

Løftet

I tørkebyggets loftsetasje finner man kontrollpaneler for tørketunellene og lagerarealer. I tørkebyggets underetasje ble det anlagt et nytt snekkerverksted, som avløste det eldre Snedkeriet (241447-15) der mye av produksjonen blir utført i dag. Her ligger også et nyere mekanisk verksted, malingsverksted (m.m). Underetasjen inneholder garderobe og spiserom for ansatte.

Underetasjen

Under tørkekamrene er det et delelager. For det meste er det gamle reservedeler som er lagret her.

Tak

I 2017 ble det gjort et større restaureringsprosjekt på takkonstruksjonen i tørka, der takstoler av fagverk ble restaurert. Bygget har fått en større andel ny bordkledning mot vest samt at to porter er restaurert på vest fasaden.

Tørka, 241447-1 Foto: HENTAU/RA

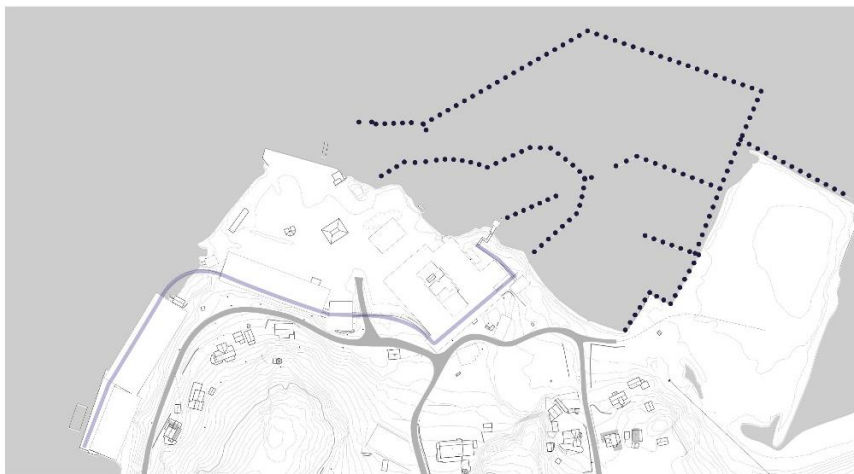

TØMMERBOMMEN, KULTURMINNEID 241447-16

886 meter lang	Byggemetode Pæler drevet ned i sjøbunn	Sannsynligvis 1884

Omfang: Består av omtrent 4770 pæler. Pælenes lengde er 6-6,5 meter og de stikker opp ca 2 meter over normalt høyvann. Pælene har i toppen en diameter på 15-20 centimeter. Tømmerbommen er delt i en ytre og en indre del.

Funksjon: Tømmerbommen er en innhegning for fløtetømmer og ble brukt som sorteringsanlegg til alt virke, også det som ikke kom sjøveien.

Beskrivelse

I den ytre ble "soppene" som ble slept til sagbruket. Deretter ble de løst opp og tatt inn i den indre delen av bommen. Her er det i den sørøstlige delen to

celler. Tømmer over 5" ble lagt i den ene og tømmer under 5" i den andre. Sorteringen foregikk med klaver fra ei bru over åpningen mellom den indre og ytre tømmerbommen. Etter denne grovsorteringen ble tømmeret forflyttet til den indre bommens nordvestre del. Her ble det igjen sortert etter dimensjon, og lagt i lenser. Sorteringen foregikk på samme måte, av arbeidsfolk med klaver og tømmerhaker på ei bru i en åpning i bommen. Denne åpningen lå like nedenfor Wirebua. Når innerste lense var full ble denne dratt sammen rundt kjerraten, og stokk etter stokk tatt opp og inn i saga med denne. Alle stakkene var nå av omtrent samme dimensjon, slik at man ikke trengte stille om sagene mer enn to ganger om dagen. Mellom de to delene i den innerste delen av tømmerbommen, og mellom ytre bom og den nordvestlige delen av indre bom går en spunsvegg. Denne spunsveggs funksjon er å holde på vannet inne i denne delen av bommen uavhengig av tidevannet. Dermed kan man operere denne delen av bommen hele døgnet. Her var det også strømdannere montert på wirebua som forårsaket bevegelser i vannet, slik at dette ikke frøys til på vinteren. Dermed kunne den indre delen av tømmerbommen benyttes hele vinteren. Før wirebu og strømdannere kom på plass kunne bommen bare benyttes når det ikke la seg is i den.

Tømmerbommen, 241447-16 Foto: Christina Ljosåk/RA

KJERRATEN, KULTURMINNEID 241447-17

Byggeår: 1920

Omfang: hele kjerraten inne/ute

Funksjon: Anordning for transportering av tømmer fra tømmerbom og inn i saghuset frem til første sag.

Beskrivelse

Dagens kjerrat ble tegnet av Ole Schiefloe. Antageligvis har det vært kjerrat på Spillum Dampsag & Høvleri siden starten. Opprinnelig strakk kjerraten seg lenger ut og ned i vannet. Bunter med tømmer ble dratt opp av vannet og løst opp inne i saghuset, før enkeltstokker ble trillet ned på stokkvogna og saget. I forbindelse med moderniseringen etter andre verdenskrig ble kjerraten forkortet. Da ble en ny kjerrat montert som dro stokkene på land

nord for saghuset. Fra den nye kjerraten gikk stokkene i en barkingsmaskin, før de ble trillet ned på den eldre kjerraten. Derfra ble tømmeret tatt inn i saghuset. (I dag er både barkingsmaskinen og den nyeste kjerraten fjernet.)

Den eldste kjerraten ble brukt til barket tømmer og trakk stokkene direkte opp fra vannet og inn i saghuset. Senere ble det bygget en ny kjerrat hvor tømmeret går gjennom en barkemaskin før det blir veltet over på den gamle kjerraten. Det ser ut til at den gamle kjerraten er noe forkortet.

Kjerraten, 241447-17 Foto: HENTAU/RA

FYRHUS MED PIPE, KULTURMINNEID 241447-6

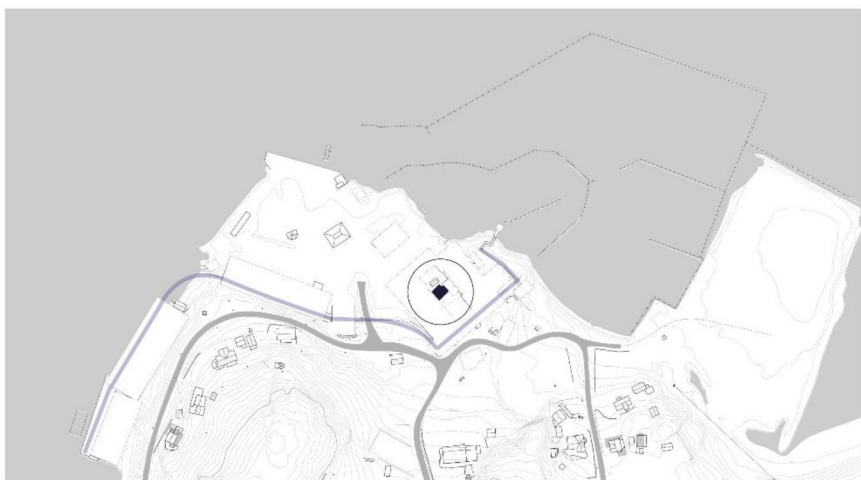
710 x 940. 63 m²

Teglsteinsmurt

Byggeår: Ukjent

Omfang: eksteriør

Funksjon: Den lille kjelen er bygget for å brenne overskudd av flis og høvelspon, siden det tar mindre plass å deponere aske enn sagflis/høvelspon. Den store kjelen hører til dampmaskinen. Damp fra denne kjelen ble benyttet til dampeskurene i Tørka.

Beskrivelse

Fyrhuset er en mursteinbygning. Utvendig er den øverste delen dekket med Eternitt. Taket er også av eternitt.

Bygget er antatt samtidig med maskinhuset 1885. Fyrhuset er bygget sammen med maskinhuset, og inneholder to fyrrom (et stort og et mindre) med separate fyrganger. Pipen har variert i høyde, dagens pipe er rundt 20 meter høy.

Fyrhus med pipe, 241447-6 Foto: HENTAU/RA

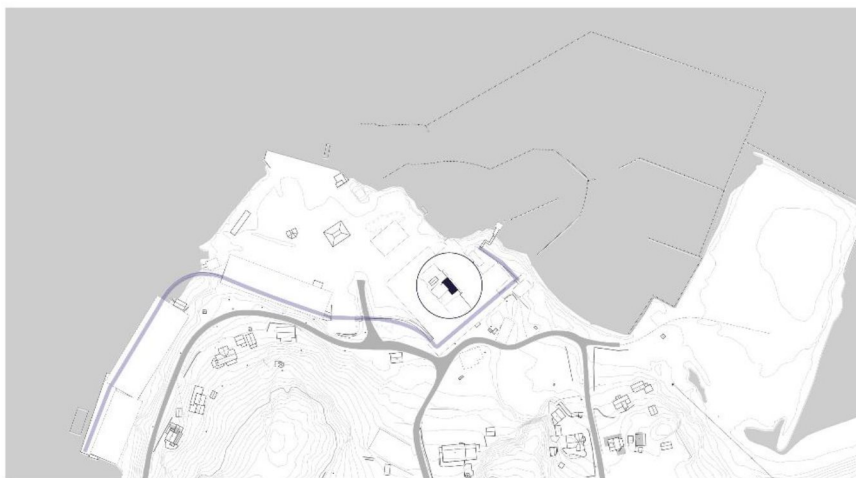

MA
SKI
NH

US,
KUL
TUR
MI
NN
EID
241
447
-5

514 x 1127. 58m ²	Teglsteinsmurt	Byggeår: Ukjent
Omfang: Eksteriør		
Funksjon: Dampmaskinen gikk i dette rommet		

Beskrivelse

Maskinhuset er en liten bygning i pusset teglstein som rommer sagbrukets dampmaskin. Fasaden består av flere lag teglstein og betong, med endevegger ikledd tre fra raft til møne. Maskinhuset henger sammen med fyrhuset (241447-6) og ble trolig oppført mellom 1880- og 1920-tallet. Spillum Dampsag & Høvleris første dampmaskin ble levert i 1884 eller 1885, og i 1892 ble den byttet ut med en ny. Det antas at teglbygningen med dampmaskin overlevde brannen i 1894. Siste dampmaskin ble anskaffet på 1920-tallet, og ble senere vraket under moderniseringen på 1940-tallet med

unntak av svinghjulet. Samme svinghjul er i dag montert på den nye dampmaskinen fra Kirkholmen Dampsag, anskaffet på 1990-tallet.

Maskinhus, 241447-5 Foto: HENTAU/RA

FILBU, KULTURMINNEID 241447-3

326x1117. 36 m2

Bindingsverk

Byggeår: ca. 1950

Omfang: eksteriør

Funksjon: Bygg for oppbevaring og sliping/retting av sagblad

Filbua er i dag isolert og holdes varm med radiatorer slik at anleggets beholdning av rammesagblad trygt kan oppbevares.

Figur 11 Filbu 241447-3 Foto:ALO/RA

Beskrivelse

Filbua ble bygget på 1950-tallet og huset maskiner til sliping samt oppbevaring av sagblader. Interiøret er ikledt panel og tregulv. I dag inneholder bua en helautomatisk maskin for filing av rammesagblad, maskin for halvautomatisk sliping av sirkelsagblad og maskin for manuell sliping av sirkelsagblad. I tillegg står en ambolt for strekking/retting av sirkelsagblad.

Figur 12 Filbu241447-3 Foto: ALO/RA

SMIE OG MEKANISK VERKSTED, KULTURMINNEID 241447-7

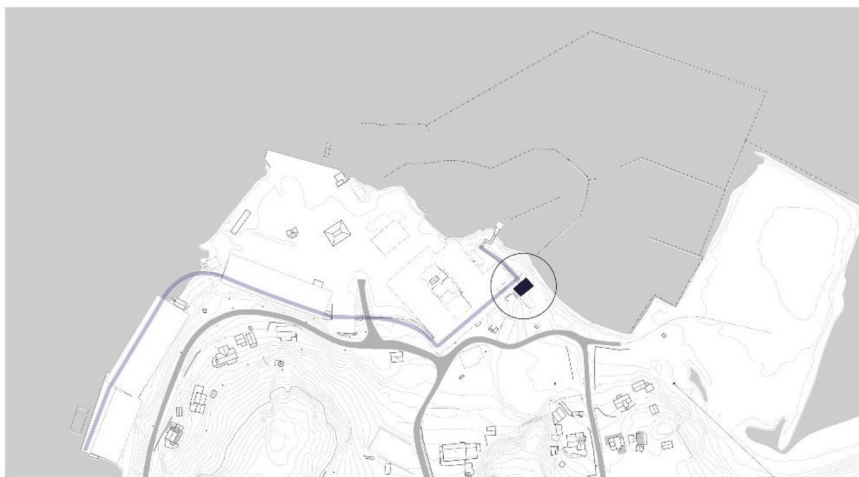
713 x 1140. 81 m²

Bindingsverk

Byggeår: 1930-tallet

Omfang: eksteriør

Funksjon: Opprinnelig ble smia brukt til mange slags arbeider ved Sagbruket. Det kunne være alt fra å produsere bindhaker, tømmermerker/økser eller utføre vedlikehold av utstyr.

Beskrivelse

I byggets nordøstlige del ligger sagbrukets smie med esse og arbeidsbenker. I byggets sørvestlige del ligger sagbrukets mekaniske verksted. Oppføringstid uvisst, men antakeligvis 1930-tallet. Bygget har tidligere strakt seg lengre mot nordvest, men er i dag noe forkortet.

Smie og mekanisk verksted, 241447-7 Foto: ALO/RA

Smie og mekanisk verksted, 241447-7 Foto: ALO/RA

SNEDKERIET, KULTURMINNEID 241447-15

680 x 1670. 114 m ²	Laftet	Byggeår: 1885. Bygget ble betydelig modernisert i 1948.

Omfang: eksteriør

Funksjon: Snedkeriet var opprinnelig sagbruksanleggets snekkerverksted. Etter 1948 ble det betydelig modernisert i 1948, og gjort om til spisebrakke for sagbrukets ansatte, en funksjon det hadde fram til nedleggelsen i 1986. I forbindelse med moderniseringen av bygget ble snekkerverkstedets oppgaver flyttet til kjelleretasjen i Tørka (241447-1).

Beskrivelse

Bygget som snekkerverksted, saltak, teknet med skifer, stående kledning. Deler av grunnmur utført i betong, antatt påbygg i forbindelse med modernisering 1948.

Snedkeriet, 241447-15 Foto:ALO/RA

KIRKA, KULTURMINNEID 241447-4

2234 x 1426. 318 m ²	Limtrekonstruksjon	Byggeår: ca. 1970-80

Omfang: Eksteriør

Funksjon: Bygget for å samle store mengder flis og spon

Beskrivelse

Kirka fikk navnet etter «Ishavskatedralen» etter at Spillum Dampsag & Høvleri ble opprettet som museum. Opprinnelig var det en flissilo oppført på 1970-80-tallet. Da anlegget tidligere produserte fiskekasser av bakhon, ble disse lagret i et lager som eksisterte nordvest for sagbygningen. Etter at produksjonen opphørte i etterkrigstiden, gikk avfallet til en flishugger som stod plassert i et eget bygg sørvest for Kirka. Kirka ble dermed bygget for å romme de store mengdene med flis (som de selv ikke kunne benytte til

fyring av kjel) slik at de senere kunne sendes videre til Skogn og bli benyttet som råstoff i papirproduksjon. Da sagbruket i 1986 ble nedlagt, ble også flismaskina solgt og bygget det stod i revet.

Kirka, 241447-4 Foto: HENTAU/RA

PARAPLYEN, KULTURMINNEID 241447-9

1500 m ²	Platetekket bindingsverk	Byggeår: 1970-tallet

Omfang: eksteriør

Funksjon: Paraplyen er et lagerbygg for trelast. Hovedhensikten med bygget er å skjerme trelasten mot nedbør. Her har både ferdige materialer og skurlast blitt lagret. For å få tørket skuren mangler bygget vegger mot nord og øst. På de mer værutsatte sidene har bygget vegger.

Beskrivelse

Paraplyen er trolig oppført på 1970-tallet. Benevnelsen "Paraplyen" kommer av at det er et enkelt bygg som mangler vegg mot nord og øst. Gulvet består ikke av fast dekke, men jord/sand/grus. Gjennom hele bygget

går en traverskran for håndtering av trelast. Paraplyen erstattet et eldre men mindre lagerbygg på samme sted som brant ned i 1955, og gjenspeiler utviklingen med at stadig mer trelast ble skipet ut via bil i stedet for over havet i etterkrigstiden.

PAKKLAGER/MATERIALLAGER, KULTURMINNEID 241447-11

7144 x 2627. 1877 m² | grovt bindingsverk | Byggeår: Etter 1954

Omfang: eksteriør og interiør

Funksjon: Pakkelager for materialer.

Beskrivelse

Materiallager med traverskran gjennom byggets østre del. Trallebanen fra saghus/tørke til utskipingslager går gjennom Pakklageret.

Takkonstruksjonen består av fagverkssperrer samt smale åser tekket med bølgeblikksplater.

Tungt bindingsverk kledd direkte med liggende kledning på 3 sider av bygget. På siste siden (som peker ut mot fjorden) er det lagt en type

låvepanel, eller vanlige bord lagt med spalter for ekstra lufting. Gulvet har hatt flere rekker med skinneganger for materialvognene fra trallebanen, men disse er tatt bort på grunn av endret bruksområde for bygget (NÅR?). Gulvåsene ligger fordelt på dragere som igjen bæres opp av betongkar. Betongkarene er delvis støpt oppe på svært bløt og ustabil leirgrunn.

Pakklager/Materiallager 241447-11 Foto: HENTAU/RA

UTSKIPNINGSLAGER, KULTURMINNEID 241447-12

4835 x 2021. 977 m ²	Tungt bindingsverk	Byggeår: 1884/85

Omfang: eksteriør

Funksjon: Lager og sorteringsbygg. Bygget ble brukt som anløp for fraktskuter, og det var hovedsakelig her all lasting og lossing foregikk. Se også utskipingskai.

materialer som ble skipet ut. Langs med utskipingslageret er det en egen kai. Trallebanen går på denne kaien, og ikke inne i bygget.

Beskrivelse

Bygget er oppført i 4, muligens 5, faser, antakeligvis allerede fra 1880-tallet og utover. De eldste delene har egne "celler" for oppbevaring av forskjellige typer materialer. I den nest sist oppførte delen av bygget ligger et lite kontor hvor det ble oppbevart målestaver og oversikter over hvor mye

UTSKIPNINGSKAI, KULUTMINNEID 241447-19

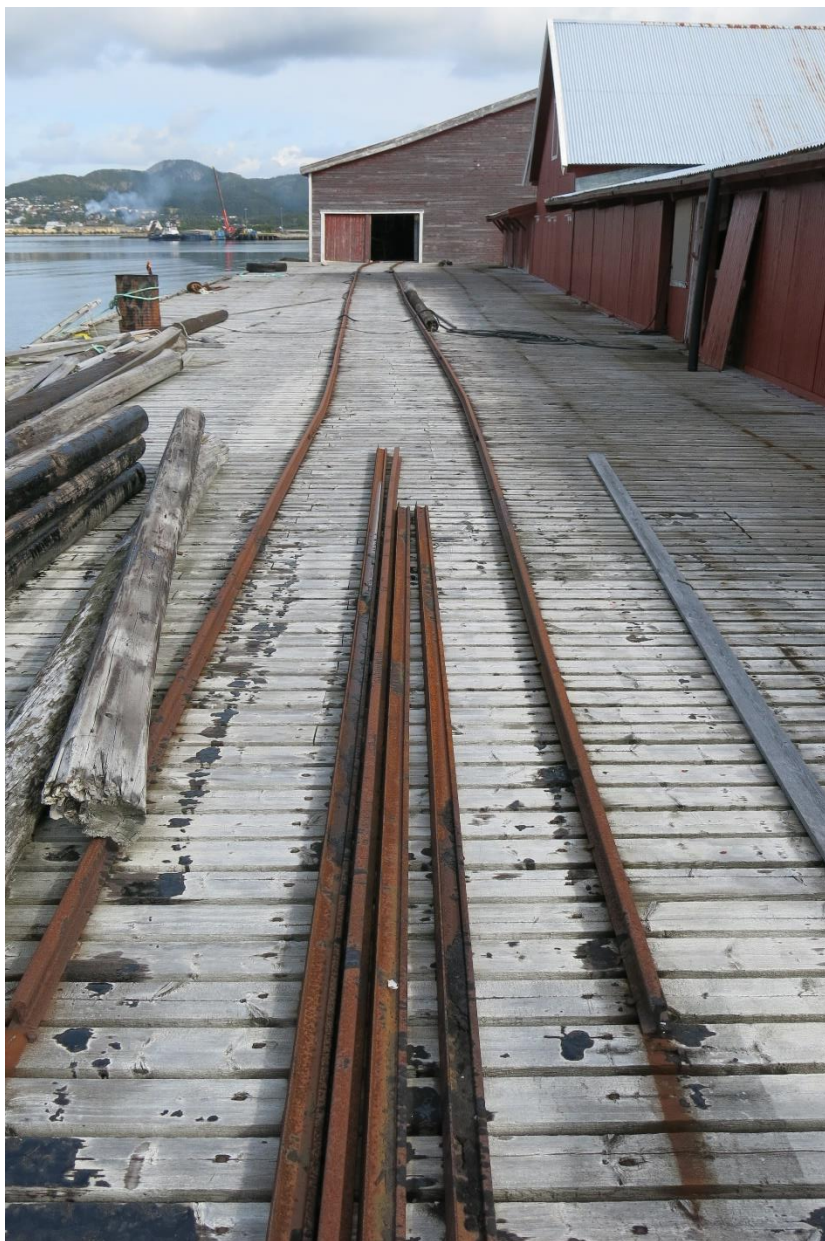
X m ²	Påler med tredekke	Byggeår: antatt samtidig med utskipningslager
Omfang: eksteriør		
Funksjon: Kaianlegg i tilknytning til utskipningslageret.		

Beskrivelse

Under utskipningslageret finner man store mengder rullestein, som er ballast tatt ut av båter som lastet trelast. Kaien har i en periode i etterkrigstiden strakt seg lengre sørvestover, og det har vært kai også utenfor utskipningslagerets sørvestre gavlvegg. Denne delen av kaien er i dag fjernet.

KONTORBYGGET, KULTURMINNEID 241447-14

1492 x 1083. 144 m²

Laftet

Byggeår: 1885

Omfang: eksteriør (og interiør?)

Funksjon: Administrasjonsbygg for sagbruket.

Beskrivelse

I denne bygningen hadde disponent og kontorist/sekretær kontorer i første etasje. I andre etasje var det en liten leilighet. Administrasjonsbygget ble påbygget i 1942 med hvelv for bedriftsarkiv. I tillegg ble det bygget ut med to nye kontorer og toalettfunksjoner. Senere er det også innredet et tekjøkken i første etasje. Det var nå kontorer for disponent, kontorist/sekretær og arbeidsformann.

(I dag er leilighet i andre etasje omgjort til kontor med tekjøkken og kontorrekvisitalager.)

Bygget var strategisk plassert for å være første bygg man møtte ved ankomst på sagbruket. Bygget har også en mer dekorert og bedre utført

frontfasade som stemmer overens med den opprinnelige traséen ned til bruket. I tilknytning til administrasjonsbygget har det vært et arboreum

Bygningen ble enten varmet opp med damp fra fyringsanlegget, eller det ble varmet opp elektrisk.

Kontorbygget, 241447-14 Foto: CHRLJO/RA

